

UTICAJ RATNIH I PORATNIH AKTIVNOSTI U IRAKU NA RAZVOJ PRIVATNE BEZBJEDNOSTI

Dr Željko Zorić¹
Mr Duška Zorić²

Apstrakt: Privatni sektor bezbjednosti, kao profitni subjekt bezbjednosti, prati savremena društveno politička događanja, kako bi u istim našao priliku za svoje poslovno djelovanje. Da se radi o uspješnoj privrednoj grani govori činjenica da se ovaj sektor uspješno razvija preko 150 godina, posebno u zapadnoj hemisferi i da kao takav ima budućnost. Savremena politička događanja često praćena burnim događajima, rušilačkim demonstracijama, sukobima višeg ili nižeg intenziteta između različitih društvenih grupa, prirodnim nepogodama, akcidentima, pa i ratnim razaranjima su svakako prilika za privatni sektor bezbjednosti da se razvija, ponudi svoje usluge i ostvari profit. Sposobnost brzog odlučivanja i prilagođavanja novonastalim situacijama uveli su ovaj sektor i u područje Iraka nakon vojne intervencije 2003 godine. Prisustvo privatnih agencija, kao i njihovih pripadnika sa bogatim vojno-policijskim iskustvom, na primjeru Iraka su pokazale da ovaj sektor predstavlja ozbiljan nekonvencionalni subjekt bezbjednosti koji ima svoje mjesto i ulogu kako u vođenju borbenih dejstava, tako i u implementaciji mira. U radu će se metodom komparativne analize prikazati stanje privatne bezbjednosti u Iraku i njen uticaj na dalji razvoj ovoga sektora sa posebnim osvrtom na pojedine balkanske zemlje. Komparativna analiza će zaključkom odgovoriti na pitanje da li je i u kom obimu privatna bezbjednost u Iraku uticala ili utiče na razvoj ovoga sektora.

Ključne riječi: privatna bezbjednost, Irak, komparacija.

¹ Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka

² Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka

1. UVOD

Društveno političke, ekonomske, sociološke, kulturološke i druge promjene koje je sa sobom donio proces globalizacije značajno su uticale i na promjene globalne industrije private bezbjednosti. Privatna bezbjednost je svoju djelatnost prilagođavala i prilagođava trenutnom stanju u državi u zavisnosti od toga da li se radi o državi domaćinu koja je razvijena, koja je u razvoju, koja je u tranziciji ili je izašla iz sukoba i nalazi se u fazi postkonfliktnog razvoja. Opštepoznato je da novonastala društveno politička uređenja sve više počivaju na razvoju private imovine, umanjuju vlasništva države nad pojedinim djelatnostima, a što automatski znači da država nije i ne može biti jedini garant bezbjednosti. Novonastalu prazninu popunjavaju privatne bezbjednosne kompanije najčešće kroz razvoj procesa javno-privatnog partnerstva. Na ovaj način privatna bezbjednost je postala nezaobilazan segment zadovoljavanja osnovnih ljudskih potreba, korporativnih interesa, a samim tim i koncepta nacionalne bezbjednosti. Svaki tranzicijski period je opterećen nesigurnom, odnosno nejasnom budućnošću u kojoj obično prevladava strah od pojedinačne ili kolektivne nebezbjednosti-ugroženosti. Upravo taj strah, u prvom redu strah od uništenja privatne imovine, je dao priliku privatnom sektoru da primjenom zakonom predviđenih mjera preuzme na sebe zaštitu takve vrste imovine. Valja podsjetiti da je jedna od karakteristika globalizacionih procesa liberalizacija poslovanja, brisanje granica, rast vrijednosti private imovine, decentralizacija vlasti, gubitak dijela nadležnosti u sektoru bezbjednosti koji je tradicionalno bio u nadležnosti države i niz drugih. Pomenute karakteristike praćene pretnjama nepoznatog porijekla, kao i procesima i akterima uticale su na to da država dio svojih nadležnosti u polju zaštite prenese na privatne bezbjednosne kompanije.

Brzina promjena, bile one demokratske, ili su iznuđene obojenim revolucijama, ratnim razaranjima, uticale su negativno na ranije uspostavljene sisteme zaštite koji u većini slučajeva nisu poznavali privatnu bezbjednost. Stari sistemi nespremni na nove vrijednosti i nove paradigme zaštite društva i poslovanja nisu bili spremni da povjere privatnoj bezbjednosti značaj u ostvarivanju sistema bezbjednosti. Ovo se naročito ogledalo u državama koje su nastale raspadom socijalističkog društvenog uređenja. Slično se desilo i u Iraku koji je poslije drugog

zalivskog rata³ prestao da postoji kao ranije poznata država. Novi sistem bezbjednosti, koji je dao priliku razvoja privatnom sektoru, karakteriše prisustvo, prije svega, zapadnih privatnih vojnih bezbjednosnih kompanija koje su u Irak prve uvele i razvile privatnu bezbjednost. Zajedničko zemljama jugoistočne Evrope i Iraka je bila tranzicija praćena više manje nasiljem, gubitkom društvene i državne imovine, razvojem private imovine, kao i način poslovanja koje postojeće bezbjednosne snage nisu bile u mogućnosti zaštititi. Sljedeća zajednička referenca je bila preuzimanje iskustava privatnog sektora bezbjednosti iz razvijenih država zapadne hemisfere.

2. O POJMU PRIVATNE BEZBJEDNOSTI

O sadržini pojma privatne bezbjednosti u teoriji ne postoji potpuna saglasnost. Tako je privatna bezbjednost još 1976. godine definisana u izvještaju Vlade SAD kao „djelatnost privatno finansiranih biznisentiteta i organizacija i samozaposlenih lica, koji pružaju usluge povezane sa bezbjednošću, specificiranoj klijenteli honorarno, licima ili entitetima koji ih unajmljuju ili upošljavaju, ili pak rade sami za sebe, sa ciljem zaštite ljudi, privatne imovine ili interesa od različitih rizika.“⁴ Privatna bezbjednost se određuje i kao „bezbjednosni podsistem u sistemu nacionalne bezbjednosti, čiji su osnov djelovanja uglavnom ugovori sklopljeni između subjekata koji vrše navedene poslove i naručilaca poslova“ (Bajagić, 2007). Pri tome se sintagmom „privatni sektor bezbjednosti“ označavaju i komercijalne usluge bezbjednosti koje pružaju pravna lica koja su za to registrovana, kao i privatne kompanije koje imaju zakonske obaveze u pogledu poštovanja određenih bezbjednosno-zaštitnih standarda i procedura (Keković, 2004). U osnovi, mogu se uočiti dva osnovna pristupa definisanju pojma privatne bezbjednosti – širi i uži. Prema širem pristupu privatna bezbjednost podrazumijeva skup organizovanih oblika djelovanja dobrovoljnog i komercijalno usmjerenog nedržavnog osoblja, čije primarne djelatnosti

³ Rat u Iraku, znan i kao Irački rat i Drugi Zaljevski rat, bio je oružani sukob koji je počeo 2003. invazijom koalicije predvođene Sjedinjenim Američkim Državama na Irak u cilju svrgavanja vlade Saddama Husseina.

⁴ *Private Security: Report of the Task Force on Private Security*, US Government Printing Office, Washington, DC, 1976. str.4.

uključuju suprostavljanje različitim oblicima kriminalnog ponašanja. Na taj način definisana, privatna bezbjednost obuhvata: dobrovoljno angažovanje građana, poslove privatnog obezbjeđenja i privatnu detektivsku, odnosno istražiteljsku djelatnost. Uže shvatanje određuje privatnu bezbjednost kao skup pravno zasnovanih djelatnosti profesionalnog tipa, van okvira nadležnosti državnih organa, organizovanih radi pružanja određenih usluga zaštita lične i imovinske sigurnosti građana i prikupljanja informacija po narudžbini. Na taj način definisana, privatna bezbjednost obuhvata: ugovorno obezbjeđenje (djelatnosti privatnih kompanija i agencija specijalizovanih za pružanje usluga fizičko-tehničkog obezbjeđenja na ugovornoj osnovi), sopstveno unutrašnje obezbjeđenje i privatnu detektivsku djelatnost (Kesić, 2005.). Na osnovu navedenog, može se zaključiti da pojam privatne bezbjednosti ima dvojako značenje. S jedne strane, on se može odnositi na pružanje usluga bezbjednosti koje vrše kompanije u privatnom vlasništvu ili na same te usluge, odnosno poslove bezbjednosti koji se vrše na zahtjev privatnih lica ili poslovnih subjekata. Takođe, dozvoljava se i mogućnost da neki državni organ angažuje privatnu kompaniju za pružanje određenih bezbjednosnih usluga, čime se i sam pojam privatne bezbjednosti neizbježno proširuje. Zbog toga bi, u najširem smislu, pojam privatna bezbjednost mogao da obuhvati sve djelatnosti na području bezbjednosti koje ne obavljaju sama država i njeni organi, dok bi u privatni sektor bezbjednosti spadale privatne kompanije koje pružaju usluge bezbjednosti i/ili proizvode koji su namjenjeni bezbjednosti (Mitrović, Pavlović, 2012.). Cilj privatne bezbjednosti je da profesionalnošću i opdgovornošću doprinese uspješnom otkrivanju i eliminisanju bezbjednosnih prijetnji čime doprinosi povoljnom bezbjednosnom ambijentu. Naravno u ostvarivanju cilja nalazi se i ekonomski razlog, jer se radi o profitnoj djelatnosti. Zahtjevi tržišta, ponuda i potražnja, platežna moć društva, bezbjednosno okruženje, svakako utiču i na projektovanje i ostvarivanje ciljeva privatnog sektora bezbjednosti. Opšti značaj privatnog sektora bezbjednosti ogleda se u shvatanju subjekata privatne bezbjednosti kao činilaca ostvarivanja bezbjednosti i smanjenja kriminaliteta, kroz pravno uobličavanje njihovog rada, povećanje spokojstva građana u uslovima povećanog prisustva i vidljivosti različitih oblika zaštite i kontrole, često obraćanje građana pripadnicima privatne

bezbjednosti kada uoče razna kriminalna ili druga nedopuštena ponašanja, te kroz edukaciju građana kako da se suprotstave kriminalitetu i narušavanju sigurnosti: preduzimanje prethodnih preventivnih mjera i spriječavanje bjekstva izvršilaca krivičnih djela, obavještanje policije, obezbjeđenje lica mjesta i slično, pri čemu se privatna bezbjednost javlja kao partner koji profesionalno obavlja dio bezbjednosnih poslova i pruža vrlo specijalizovane usluge, (Cools, 2006.). Djelatnosti subjekata privatne bezbjednosti (eng. private security) obuhvataju široko područje bezbjednosti o zaštite lica, imovine i poslovanja, koje opsegom i kvalitetom prevazilazi bazične bezbjednosne standarde koje država garantuje svakom svom građaninu. Treba imati u vidu da je u drugoj polovini XX vijeka na globalnom nivou došlo do naglog rasta i diversifikacije poslova koje obavljaju akteri privatne bezbjednosti. Te djelatnosti i poslovi se mogu razvrstati u sledeće osnovne grupe: privatne kompanije za poslove fizičko-tehničkog obezbjeđenja i zaštite; detektivske agencije (poslovi privatnih istražitelja); agencije za bezbjednosni konsalting, marketing i inženjering; preduzetnike i pojedince koji kao registrovanu djelatnost pružaju određene bezbjednosne usluge (detektivi, savjetnici, tjelohranitelji) i slično. S tim u vezi, najčešće radnje i mjere koje se u savremenim uslovima primjenjuju u zaštiti lica, objekata i poslovanja su: mjere fizičke i tehničke zaštite (izuzetno i mjere protiv-prislušne zaštite), te mjere sanitarno-tehničke, biološke, hemijske i zdravstvene zaštite (Daničić, Filipović 2015).

3. KOMPARACIJA SEKTORA PRIVATNE BEZBJEDNOSTI SRBIJE, HRVATSKE I BOSNE I HERCEGOVINE

Srbija

Zakon o privatnom obezbjeđenju Narodna skupština Republike Srbije usvojila je krajem 2013. godine i njime je propisano da će propisi za izvršavanje tog zakona biti donijeti u roku od šest mjeseci od dana stupanja na snagu Zakona, a da pravna lica i preduzetnici za privatno obezbjeđenje, kao i fizička lica koja vrše poslove privatnog obezbjeđenja, svoj rad moraju uskladiti sa odredbama Zakona u roku od 18 mjeseci od

dana stupanja na snagu Zakona. Podzakonskim aktima trebalo je u potpunosti urediti sistem stručnog obrazovanja i osposobljavanja službenika privatnog obezbjeđenja, na osnovu izvršene analize obrazovne potrebe izraditi programe obuke, propisati sve nužne uslove koje pravna lica i preduzetnici moraju da zadovolje kako bi im bilo dodjeljeno ovlašćenje za izvođenje navedene obuke, propisati uniforme pripadnika privatnog obezbjeđenja, način upotrebe sredstava prinude, način izvođenja tehničke zaštite, izgled i sadržinu legitimacija službenika privatnog obezbjeđenja, kao i propisati kriterijume za određivanje obavezno obezbjeđenih objekata i minimalne tehničke uslove kod obavezne ugradnje sistema tehničke zaštite u bankama i drugim finansijskim institucijama. Saglasno svemu navedenom rok od šest mjeseci za donošenje podzakonskih akta predviđen članom 85. Zakona ispostavio se kao suviše kratak za ispunjenje navedene obaveze. Podaci CoESS-a (Private Security Services in Europe, CoESS Facts and Figures 2011, str.103) ukazuju na to da privatni sektor bezbjednosti u Srbiji bilježi kontinuirani rast. Zakonom o privatnom obezbeđenju („Službeni glasnik RS“, broj 104/13) uređeni su poslovi obaveznog obezbjeđenja i zaštite određenih objekata, poslovi i rad pravnih i fizičkih lica u oblasti privatnog obezbjeđenja, uslovi za njihovo licenciranje, način vršenja poslova i ostvarivanje nadzora nad njihovim radom. Zakon o privatnom obezbjeđenju ima za cilj: da se cjelovito uredi poslovi obaveznog obezbjeđenja i zaštite određenih objekata, kao i poslovi i rad pravnih i fizičkih lica u oblasti privatnog obezbjeđenja; da se uredi uslovi za licenciranje pravnih i fizičkih lica za vršenje poslova privatnog obezbjeđenja; da se uredi pitanja obuke, polaganja stručnog ispita i licenciranja fizičkih lica za obavljanje poslova privatnog obezbjeđenja; da se uredi način vršenja poslova privatnog obezbjeđenja, ovlašćenja službenika privatnog obezbjeđenja, vođenja evidencija, kao i nadzora nad sprovođenjem zakona. U postojećim uslovima primjena zakona neće dati očekivane rezultate. U boljem slučaju, znatan deo pripadnika obezbeđenja neće završiti obuku u zakonskom roku i biće podložan sankcionoj politici nadzornog organa. U gorem slučaju, akteri u obući i ispitivanju će snižavati kriterijume ne bi li stigli da u predviđenom roku ostvare rezultate koje zakon nameće. Bojazan je da će doći do „otaljavanja“ posla, kako bi se ostvarili zadati ciljevi. To bi ostavilo srpsko društvo u neizvjesnosti jer je naredni ciklus obnavljanja licenci tek za pet godina. Ne bude li otklona od loše prakse,

i tada bi se mogla ponoviti situacija sa olako shvaćenim rokovima, a država je tu najodgovornija da dosledno i u jednakim uslovima obezbjedi sprovođenje zakona ⁵.

Hrvatska

U Hrvatskoj je privatna bezbjednost prvobitno bila uređena Zakonom o zaštiti osoba i imovine iz 1996.g., sa dopunama i izmjenama iz 1996.i dopunama iz 2001.g. bezbjednosne usluge koje nude privatne bezbjednosne kompanije u Hrvatskoj su: fizičko obezbjeđenje, fizička kontrola ulaza i izlaza, tehnički nadzor i zaštita, zaštita gotovog novca i vrijednosti tokom transporta (uz upotrebu blindiranih vozila), lična zaštita, usluge tehničkog nadzora u kojima su alarm protiv provale i sistem za prevenciju požara povezani sa centralnim kontrolnim sistemom. Zakonom o privatnoj zaštiti uređen je način obavljanja djelatnosti zaštite ličnosti i imovine koju neobezbjeduje država preko svojih službi i organa. Poslove privatne bezbjednosti mogu obavljati samo registrovana pravna lica, pri čemu osnivač privatne bezbjednosne kompanije može biti samo fizičko lice koje ima odobrenje policijske uprave. Izmjenama i dopunama Zakona o privatnoj zaštiti iz 2010. g. uvedena su neka nova rješenja koja izražavaju visoke standarde u oblasti privatne bezbjednosti tako su utvrđeni međusobni odnosi između policije i privatnog sektora bezbjednosti, kao i odgovornost tih subjekata u kontroli i suzbijanju kriminala. Takođe, istim zakonom stavljena su van snage dotadašnja ograničenja zaštitarskim firmama u pružanju određenih poslova, a prije svega ona vezana za mogućnost pružanja privatne zaštite tijelima državne vlasti i predstavničkim tijelima, odnosno opštinama, gradovima i županijama. Zakon o privatnoj zaštiti nalaže da pripadnici privatnog sektora bezbjednosti prođu obuku i da polože ispit u ovlaštenoj ustanovi. Međutim, lica koja su bila zaposlena u policiji, vojnoj policiji, službama bezbjednosti, bivši sudski i zatvorski čuvari i sudski izvršitelji izuzeti su iz ispita ako imaju tri godine radnog iskustva u tim ustanovama. Sadržaj obuke i način polaganja ispita detaljnije je regulisan *Pravilnikom o izobrazbi i stručnom ispitu za zaštitare i čuvare*, Narodne novine RH, br.103/04 i 42/13.Obuku mogu da izvode ustanove koje dobiju odobrenje

⁵ <http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/5794/Izmene-Zakona-o-privatnom-obezbjedjenju.shtml>

MUP-a. Kandidat koji završi obuku za zaštitara ili čuvara polaže stručni ispit pred ispitnom komisijom, koju rješenjem imenuje ministar unutrašnjih poslova (Vidović, 2011).

Analizom privatne bezbjednosti u Srbiji i Hrvatskoj može se reći da je Hrvatska daleko ranije spoznala značaj privatne bezbjednosti u njenom doprinosu stvaranja povoljnog bezbjednosnog ambijenta za sve građane. Davno su prevaziđeni animoziteti koji su u početku bili prisutni između policije i privatnog sektora. Što se tiče zakonskog uređenja ove oblasti nema značajnijih odstupanja. Ista su prisutna u dijelu koji se odnosi na obim poslova, tako da je u Hrvatskoj dozvoljeno da privatni sektor u pojedinim poslovima angažuju državni organi dok je to u Srbiji zabranjeno. Srbija ima priliku da tokom uređenja ovog subjekta prouči iskustva u okruženju i tako izbjegne nepotrebno naprezanje i ponavljanje grešaka drugih. U svakom slučaju privatni sektor bezbjednosti u Srbiji ima kvalitetnu podlogu za razvoj privatnog sektora bezbjednosti.

Bosna i Hercegovina

Bosna i Hercegovina je država nastala Dejtonskim mirovim sporazumom iz 1995. godine, zemlja sa međunarodnopravnim subjektivitetom, nedovršena u državnopravnom smislu, i u ustavno pravnom smislu neponovljiva država. Savremeni politički sistemi ne poznaju takav oblik političko– društvenog uređenja kakav je onaj koji danas egzistira u Bosni i Hercegovini sa dva entiteta i tri konstitutivna naroda. Posebnost državnog uređenja je i u tome što se u okviru državne zajednice pojavljuje i jedna, neuobičajena teritorijalna struktura, Distrikt Brčko. Navedeno predstavlja poseban problem za organizovanje i funkcionisanje sistema bezbjednosti. Novonastale okolnosti koje je karakterisala složenost ekonomskih i društvenih odnosa, socijalna previranja, tranzicija, akumulacija kapitala, velika količina neregistrovanog naoružanja i minskoeksplozivnih sredstava doveli su do činjenja brojnih krivičnih djela kao što su oružane pljačke, provale, otmice, ucjene i druga krivična djela usmjerena protiv lica i imovine (Daničić, Stajić 2008.)

Složenost ekonomskih i društvenih odnosa, socijalna previranja, tranzicija, akumulacija kapitala, velika količina neregistrovanog naoružanja i minskoeksplozivnih sredstava doveli su, krajem 90-tih godina prošlog vijeka, do činjenja brojnih krivičnih djela kao što su oružane

pljačke, provale, otmice, ucjene i druga krivična djela usmjerena protiv lica i imovine. U periodu 1996-2002. došlo je do napuštanja koncepta organizovanog i pravnog učešća svih bezbjednosnih subjekata u zaštiti državne i društvene svojine prelaskom na tržišnu ekonomiju i legitimnu pojavu više vrsta svojine: državne, društvene, privatne i dr. Pojavom privatnog kapitala novonastali nezaštićen prostor popunjava - privatna bezbjednost. Vođena poslovnom etikom i profitom privatna bezbjednost uspješno ispunjava prazninu koja se pojavila između policije i novonastalog privatnog kapitala. Nastanak ovih agencija nisu pratila zakonska i podzakonska rješenja kojima bi se odredili uslovi za osnivanje i rad preduzeća za obezbjeđenje lica i imovine, uredila detektivska djelatnost, odredili uslovi koje moraju zadovoljiti lica koja će obavljati poslove fizičke i tehničke zaštite lica i imovine, kao i neposredan nadzor nadležnih državnih organa. Divlje tržište rada, samovolja u radu, neprincipijelnost i niz drugih propusta u radu novonastalih agencija primorali su predstavnike vlasti da zakonski uredi oblast privatne bezbjednosti. Valja napomenuti da su i neke agencije u Republici Srpskoj prepoznale potrebu zakonskog uređenja kako bi se izbjegla neloyalna i neprofesionalna konkurencija koja je „lovila u mutnom“ (Kržalić 2016.).

Obezbjedivanje lica i imovine i privatna detektivska djelatnost tek početkom 21. vijeka se detaljnije normativno-pravno uređuje u BiH, odnosno zakonskim i podzakonskim propisima, po prvi put, se bliže određuju uslovi za osnivanje i rad preduzeća-agencija za obezbjeđenja lica i imovine i privatna detektivska djelatnost.⁶ Takođe, preciznije se razrađuju uslovi koje moraju zadovoljiti lica koja će obavljati poslove fizičke i tehničke zaštite, a u vezi s tim propisuje se i neposredan nadzor nadležnih državnih organa, u prvom redu Ministarstva unutrašnjih poslova nad cjelokupnom djelatnošću navedenih preduzeća. Zakonom se, takođe, utvrđuju standardi koje moraju ispunjavati kako lica koja osnivaju agencije za obezbjeđenje, tako i lica-pripadnici obezbjeđenja, ali i privatni detektivi (Jovičić 2012.). Normativno utvrđenim standardima, preduzeća za obezbjeđenje lica i imovine i detektivske agencije podstiču se na profesionalizaciju i specijalizaciju kadrova, standardizaciju i

⁶ Zakon o agencijama za obezbjeđenje lica i imovine i privatnoj detektivskoj djelatnosti, Sl. glasnik Republike Srpske, br. 50/02, 04/12, Zakon o agencijama i unutrašnjim službama za zaštitu ljudi i imovine, Sl. novine FBiH br. 78/08, Zakon o agencijama za osiguranje ljudi i imovine i privatnoj detektivskoj djelatnosti, Sl. glasnik BD br. 20/04.

modernizaciju sredstava i uređaja kojima se vrši obezbjeđenje lica i objekata. Međutim, protekom određenog vremena pojedina zakonska rješenja su se pokazala kao nepraktična i neefikasna posebno u segmentu ograničavanja i otežavanja rada privatnih agencija kod licenciranje pravnih i fizičkih lica za obavljanje poslova privatnog obezbjeđenja, preciznog određenja objekata koje sleduje privatno obezbjeđenje, onemogućavanja pripadnicima fizičkog obezbjeđenja rada u civilnom odijelu, uz obavezno posjedovanje sertifikata i radnog naloga, koji bi se pokazivao na zahtjev ovlašćenog lica, izdavanja potrebnih, zakonom propisanih, ovlašćenje i za upotrebu sprejeva na bazi odobrenih hemijskih spojeva, kao i električnih paralizatora u samoodbrani, korišćenja rotacionog ili trepćućeg svjetla na službenim vozilima agencija tokom vršenja poslova (obezbjeđenje transporta novca i vrijednosnih pošiljki, vršenje poslova intervencije, obezbjeđenja VIP ličnosti...), preciznijeg obrazloženja korišćenja posebno dresiranih pasa (pasa tragača, pasa napadača, pasa obučanih za otkrivanje droga i eksploziva) na javnom prostoru, van ograđenog prostora koji se obezbjeđuje, propisivanja odgovarajućih odredbi po kojima bi procjene ugroženosti objekata moglo vršiti i lice sa završenom školom društvenog a ne samo tehničkog smjera i sl. Kao što je već ranije istaknuto Zakonom o agencijama za obezbjeđenje lica i imovine i privatnoj detektivskoj djelatnosti uređuje se djelatnost obezbjeđenja lica i imovine, utvrđuju uslovi za osnivanje preduzeća, te obavljanje poslova obezbjeđenja lica i imovine. Tim zakonom uređuje se i detektivska djelatnost, te obavljanje detektivskih poslova, prava i obaveze privatnih detektiva, kao i nadzor nad radom preduzeća koja obavljaju poslove obezbjeđenja lica i imovine i detektivskim agencijama. Takođe, protekom određenog vremena ukazala se potreba da se razmotri i posebno zakonsko tretiranje problematike privatne detektivske djelatnosti u odnosu na fizičko-tehničku zaštitu. Naime, specifičnost rada privatnih detektiva u smislu njihovih ovlašćenja usmjerenih na prikupljanje podataka, informacija i materijalnih dokaza rukovodili su pojedine zemlje Evropske unije da detektivsku djelatnost posebno zakonski uredi vodeći, između ostalog, i računa o adekvatnom nadzoru i zaštiti privatnosti građana.

Što se tiče profesionalnih i socijalno-ekonomskih aspekata privatne bezbjednosti u BiH, u istraživanjima koja su do sada vršena⁷, konstatuje se da nisu u potpunosti usklađena sa predloženim evropskim modelom privatne bezbjednosti. Naime, kako navode autori pomenutog istraživanja (Vejnović i dr. 2012.) "smatramo da nije dovoljno ulagati samo u materijalno-tehničke potencijale privatnih agencija za obezbjeđenje, već je potrebno mnogo više ulagati u ljudske potencijale. U tom smilu, agencije za obezbjeđenje lica i imovine trebale bi mnogo više pažnje da posvete pitanjima, kao što su, izbor i način angažovanja pripadnika privatne bezbjednosti, njihove obuke, a posebno specijalističke, poboljšanju uslova za rad, povećanju plata i doprinosa za njih, vođenju računa o zdravstvenoj njezi pripadnika privatne bezbjednosti, itd. Takođe, smatramo vrlo bitnim i korisnim sindikalno organizovanje pripadnika privatne bezbjednosti, pri čemu je potrebno na takav vid organizovanja gledati pozitivno, te podsticati taj vid udruživanja. Posebno bi naglasili potrebu razvijanja širih i korisnijih međusobnih odnosa privatnih agencija za obezbjeđenje lica i imovine i policijskih agencija, ali i drugih agencija za sprovođenje zakona. Ovo je moguće postići na različite načine, a jedan od njih je uspostavljanje memoranduma o saradnji, ali i razvijanju svijesti o partnerskom i zajedničkom djelovanju u istom cilju – povećanje bezbjednosti građana". Na ovaj način značajno bi se unaprijedio sistem privatne bezbjednosti u Bosni i Hercegovini (Đukić, S., Zorić, Ž. 2019).

Zakon o agencijama za obezbjeđenje lica i imovine i privatnoj detektivskoj djelatnosti usvojen je 2002. godine, a objavljen u Sl. glasniku Republike Srpske, br.50/2002). Uvažavajući značaj zakona kojim se spriječila zloupotreba privatnih agencija, usmjerila njihova djelatnost, sada se može reći da je postojeći zakon prevaziđen iz razloga što nije ispratio savremne tokove u razvoju usluga i zahtjeva tržišta na polju privatne bezbjednosti. Prema analizi statističkih rezultata istraživanja, Sector Security je privatna sigurnosna kompanija koja ima odobrenje za

⁷Jedno od privih istraživanja kod nas na ovu temu izvršili su Duško Vejnović, Velibor Lalić i Mile Šikman. Rezultate istraživanja prezentovali su 2007. godine na međunarodnoj konferenciji koju je organizovano Internacionalni simpozijum rukovodilaca u policiji u Dubaiju pod nazivom " *Urbanization, Policing, and Security*".

rad u svih šest centara javne bezbjednosti RS⁸. Ta kompanija je i vodeća po broju zaposlenih i posjedovanju oružja na području entiteta RS. Na području manjeg bosanskohercegovačkog entiteta, na 1 724 građana dolazi jedan zaštitar, odnosno na 1000 građana nešto manje 0,5 zaštitara. Kada te statističke podatke, bazirane na broju stanovnika, uporedimo s entitetom FBiH, primjetno je da je broj zaštitara u FBiH duplo veći. Naravno, to se odražava i na odnos javne i privatne sigurnosti, tako u entitetu RS na jednog zaštitara dolazi 8 policajaca (1:8).

Bez obzira što se radi o državama potpuno različitih karakteristika nastanka, društveno političkog organizovanja, kulturoloških shvatanja, tradicionalnih vrijednosti, različitih integracija i drugih karakteristika, postoje zajednička obilježja privatnog sektora bezbjednosti. Ove karakteristike nisu rezultat političkog djelovanja već su direktna posljedica razvoja tržišta ponude i potražnje, odnosno ekonomskih potreba. Ovo iz razloga što je zajednička karakteristika svih bezbjednosnih kompanija profit, odnosno prodaja usluga. S tim u vezi, zajednička obilježja privatne bezbjednosti u pomenutim državama su:

- poslovanje u zakonski uređenom okviru;
- nadzor rada od strane policije;
- procjena rizika u zaštiti lica, imovine i poslovanja;
- zaštita lica i imovine fizičkim i tehničkim sredstvima;
- održavanje reda na javnim skupovima, sportskim priredbama i drugim mjestima okupljanja građana u dijelu koji nije u nadležnosti MUP-a;
- planiranje, projektovanje i nadzor nad izvođenjem sistema tehničke zaštite, montaža, puštanje u rad, održavanje sistema tehničke zaštite i obuka korisnika;
- obezbjeđenje transporta i prenosa novca i vrednosnih pošiljki u dijelu koji nije u nadležnosti MUP-a.

⁸ Promjenom teritorijalne organizacije i uvođenjem policijskih uprava, kompanija je registrovana na području cijele Republike Srpske, odnosno u svim Policijskim upravama. Prim.autora.

4. PRIVATNA BEZBJEDNOST U IRAKU

Privatna bezbjednost u Iraku, kao i cijelom Bliskom Istoku, sve do devedesetih godina prošlog vijeka i završetka Drugog zalivskog rata⁹ (2003.) bila je marginalizovana i uglavnom nije postojala u obliku koji je karakterističan za tadašnje privatne bezbjednosne kompanije. Do značajnog razvoja privatnog sektora, PSC (eng. *private security company*) dolazi u Iraku ulaskom u zemlju vojske SAD i formiranjem njihovih prvih baza. Privatnu bezbjednost u posao su uvele upravo vojno-političke snage SAD i Velike Britanije. Metodologija rada vodećih zapadnih zemalja u oblasti poslova odbrane koja se oslanjaju na rad privatnih vojnih kompanija pomogla je ovom sektoru da u Iraku postane značajan subjekt bezbjednosti. Podjelom bezbjednosnih poslova u Iraku privatnom sektoru je povjerena zaštita vojnih baza i objekata od značaja za funkcionisanje zajednice (ambasade, banke, institucije vlade, provajdera telekomunikacijskih usluga...). Osim stacionarnog obezbjeđenja objekata kritične infrastrukture privatna bezbjednost je preuzela i značajnu ulogu u zaštiti fizičkih lica u mjestu i pokretu specifičnim naoružanjem i blindiranim vozilima. Štićene osobe su različitih profila: bankari, političari, vlasnici velikih kompanija.... Usluge fizičke zaštite mogu koristiti i manje zvučna imena u zajednici, odnosno svi oni koji se boje kidnapovanja radi ucjene ili likvidacije, najčešće motivisane osvetom. Odnosno, svi oni koji mogu finansirati usluge privatne bezbjednosti.

Što se tiče obezbjeđenja američkih vojnih baza, američke vlasti za potrebe poslova obezbjeđenja, angažuju privatne bezbjednosne kompanije, koje vrše kompletno obezbjeđenje vojne baze, uključujući obezbjeđenje vanjskog prstena oko baze, kao i obezbjeđenje objekata od značaja u samoj bazi, postavljanjem naoružanih stražara na ulaze tih objekata. Radnici obezbjeđenja su najčešće američki državljani, državljani Ugande i evropskih država. Ugandane su u početku obavljanja poslova masovno zapošljavale američke privatne kompanije, koje su dobijale ugovore za obezbjeđenje američkih vojnih baza. Nakon povlačenja glavnine američkih snaga iz Iraka tokom 2012 i 2013 godine, veliki poslovi statičkog obezbjeđenja su u padu, ali i dalje se obezbjeđuju ambasade kao i naftna polja širom Iraka. Danas je pristuno oko 2500

⁹ Invazija na Irak, poznata kao Drugi zalivski rat je počela 20.03.2003. godine.

američkih vojnika u Iraku. Njihovo potpuno povlačenje je po dogovoru sa Iračkom vladom planirano da se izvede tokom 2025 i 2026. godine. Potreba demokratizacije društva i objedinjavanja sektora bezbjednosti, kako konvencionalnih tako i nekonvencionalnih, doveo je do potrebe da se privatnim bezbjednosnim kompanijama upravlja iz jednog centra. Ovo upravo iz razloga kako bi se spriječile moguće zloupotrebe bezbjednosnih kompanija. Danas nadzor nad privatnim kompanijama u Iraku vrši iračka vlada preko ministarstva unutrašnjih poslova (*MoI Ministry of interior*). Privatne bezbjednosne kompanije moraju da rade po zakonima Iraka, kojim se jasno definišu uslovi koje mora ispuniti pojedinac i kompanija da bi se ovim poslovima mogli baviti. Kompanija, uz validnu dozvolu, podnosi zahtjev za izdavanje MoI kartice (MoI kartica je licenca pripadnika obezbjeđenja) koja služi kao identifikacioni dokument za pripadnike kompanije. Svaki pripadnik obezbjeđenja da bi bio regularan treba da ima izdanu MoI karticu. Takođe, svaki primjerak oružja da bi bio regularan, treba da ima isto MoI karticu sa navedenim tipom oružja i njegovim serijskim brojem. MoI karticu izdaje *Ministry of interior*, odnosno Ministarstvo unutrašnjih poslova vlade Iraka. Lokalne policijske vlasti imaju nadzor nad radom agencija kroz redovne i vanredne kontrole. Oni kontrolišu pripadnike obezbjeđenja uvidom u pojedinačne MoI kartice, na taj način se provjeravaju i oružje i namjenska vozila. Kako bi se stvorilo sigurno poslovno okruženje za domaće i strane investitore, 2017. godine, irački predsjednik je potpisao *Zakon o kompanijama za privatne bezbjednosne usluge*. Ovaj Zakon daje prednost domaćim kompanijama i lokalnom osoblju u vršenju poslova i postavlja veću barijeru za ulazak na tržište privatnog obezbjeđenja stranih kompanija.

Strani i lokalni aplikanti su generalno dužni da dostave sledeća dokumenta (opšta):

- korporativne dokumente podnosioca prijave;
- adresu sjedišta;
- pojedinosti o njihovim namjeravanim aktivnostima;
- pojedinosti o bilo kakvom oružju u posjedu;
- pojedinosti o svim bežičnim uređajima u posjedu;
- bankarsku garanciju izdatu od strane iračke vladine banke u iznosu od dvesta pedeset hiljada iračkih dinara za domaće kompanije i jednu milijardu za strane kompanije.

Pored navedenog, važno je napomenuti da strane kompanije moraju dobiti odobrenje Ureda premijera kako bi mogle podnijeti zahtjev za licencu. U skladu sa Zakonom o privatnom obezbjeđenju, kompanije koje pružaju usluge obezbjeđenja podležu strogim pravilima zapošljavanja. Generalno, svi zaposleni moraju biti pregledani i odobreni od strane Ministarstva unutrašnjih poslova. Strani zaposlenici podliježu daljem odobrenju Ministarstva odbrane i Agencije za nacionalnu bezbjednost. Osim toga, preduslovi za zapošljavanje uključuju sljedeće:

- njegova/njena starost ne smije biti niža od (18) godina i ne viša od (55) godina;
- on/ona mora biti pismen;
- on/ona mora ispunjavati standarde zdravstvene i fizičke sposobnosti potvrđene od strane nadležnog medicinskog organa;
- on/ona mora položiti ispit poznavanja oružja;
- ne smije biti ranije osuđivan za nemoralna djela, politička krivična djela ili prekršaje;
- on/ona mora podnijeti ličnu garanciju Ministarstvu unutrašnjih poslova u fiksnoj vrijednosti od 3.000 iračkih dinara.

U skladu sa Zakonom o privatnom obezbjeđenju, subjekti koji pružaju usluge obezbjeđenja bez posjedovanja potrebne dozvole podliježu zatvorskoj kazni i novčanoj kazni od najmanje (sto miliona) 100.000.000 iračkih dinara. Ovlašćenja pripadnika obezbjeđenja su bazirana isključivo na pravu odbrane života i objekata uz primjenu isključivo sile koja je proporcionalna opasnosti. Pravila za upotrebu sile su objedinjena u *Pravilima o upotrebi smrtonosne sile*. Pravila o upotrebi smrtonosne sile su nastala još početkom invazije na Irak, dolaskom vojske Zapadne koalicije i privatnih bezbjednosnih kompanija, a tokom vremena su usklađivana u koordinaciji sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Iraka. Na samom početku invazije, pripadnici *PMC* su u mnoštvu slučajeva otvorili vatru, bez prijekne potrebe, tako da su se pravila o upotrebi vatrene sile tokom vremena morala korigovati.

Pravila smrtonosne sile:

- smrtonosna sila se upotrebljava samo ukoliko postoji jasna, nastupjela i neposredna opasnost, smrt ili ogromna prijetnja za tijelo lično, klijentovo ili drugog pripadnika;
- ako se upotrijebi vatreno oružje, mora se isto opravdati u smislu postojanja prijetnje po život i štećene osobe i objekta;

- smrtonosna sila se upotrebljava samo u situacijama kada nikakva druga sredstva nisu bila dostupna da se spriječi opasnost za život i štićenu imovinu.

Prilikom upotrebe smrtonosne sile pripadnik obezbjeđenja mora se uvjeriti:

- da je nivo sile proporcionalan prijetnji;
- da je pokušana primjena minimalne sile kako bi se smrtonosna prijetnja odbila.

Naoružani članovi osoblja kada se spremaju otvoriti vatru obeshrabruju napadača kroz verbalnu izjavu o svojoj namjeri: *Stani, ja sam naoružan službenik...pucaću...* Ovo je ujedno i zadnja mjera. Onoga trenutka kada je napadač usmjerio oružje i pokazao najmeru da će ga koristiti ili je već otvorio vatru, po realnoj procjeni verbalno ubjeđivanje postaje beskorisno. I u ovoj situaciji mora se uzeti u obzir da se koristi vrlo precizan hitac, da ne nastradaju nedužne osobe, ako ih ima u blizini. Stroge kontrole privatnog sektora bezbjednosti bilježe se nakon 2007. godine kada su zaposlenici *Blackwater Security* (sada *Constellis*), privatne vojne kompanije koju je Vlada Sjedinjenih Država angažovala za pružanje bezbjednosnih usluga u Iraku, pucali na iračke civile, ubivši 17 i ranivši 20 na trgu Nisour, Bagdad, tokom pratnje konvoja američke ambasade. Radilo se o pogrešnoj bezbjednosnoj procjeni i nepotrebnoj upotrebi vatrenog oružja.

Četiri pripadnika agencije su u Americi osuđena na zatvorske kazne zbog toga događaja.

Značajnije međunarodne bezbjednosne kompanije u Iraku su:

- *Erinys International*, je britanska privatna bezbjednosna kompanija registrirana na Britanskim Djevičanskim otocima. Operativno sjedište Grupe je u Dubaiju, UAE, a druge kancelarije su u Andoveru, Hampshireu (*Erinys UK Ltd*) i Johannesburgu (*Erinys South Africa Ltd*). *Erinys International* ima podružnice u Velikoj Britaniji, Južnoj Africi, Demokratskoj Republici Kongo i Republici Kongo i pridružene kompanije u Iraku i Nigeriji;
- *GARDA WORLD*, Kanada;
- *HART INTERNATIONAL* - Velika Britanija. Hart je tokom godina izveo hiljade zadataka pratnje konvoja u Iraku i Afganistanu.

U samom početku vršenja poslova obezbjeđenja u Iraku, angažovani su ratni veterani, pripadnici uglavnom specijalnih jedinica zapadnih

zemalja (SAD i Velika Britanija), uz prisustvo bivših pripadnika južnoafričkih vojnih i policijskih jedinica. Ubrzo u poslove obezbjeđenja ulaze i pripadnici oružanih formacija sa područja bivše Jugoslavije jer posjeduju vojničko iskustvo i zavidne kvalifikacije u vršenju bezbjednosnih poslova. Naravno, uslov je poznavanje engleskog jezika i znanje vojne terminologije uz vrhunsku fizičku formu. Danas, u poslovima obezbjeđenja se mogu naći pripadnici i drugih evropskih zemalja.

Kompanije najčešće traže radnike sa minimum pet godina iskustva u vojsci ili policiji, a dodatni benefit je ako je osoba bila u međunarodnoj mirovnoj misiji. Obavezno je dostaviti uvjerenje o nekažnjavanju, ljekarski nalaz, potvrdu o kvalifikaciji za poslove obezbjeđenja (SIA licenca) – britanski provajder. Licenca SIA (*Security Industry Authority*) je zakonski uslov za svakoga ko želi raditi u sektoru privatne bezbjednosti. Završen medicinski kurs nivo FREC 3¹⁰ (*FIRST RESPONSE EMERGENCY CARE*) je obavezan za svakog pripadnika obezbjeđenja.

Danas se sve češće u Iraku registruju domaće kompanije koje pored radnika iz drugih država sve češće primaju radnike koji su iračani (*JANUS, IRAQ LAND, SECURITY (ILS). AL HUERA, DEFAF AL KALIDŽ...*). Kao i u prvim godinama razvoja privatnog sektora u Iraku i danas se vrše skoro isti poslovi, *PERSONAL SECURITY DETAILS (PSD)* odnosno zaštita ličnosti u pokretu (vozilu), *STATIC SECURITY* (zaštita objekata), ambasada, naftnih polja, konvoja i zaštita vrijednosnih transporta.

Kada je u pitanju korišćenje naoružanja pripadnici obezbjeđenja, koji dolaze iz zapanih zemalja su na početku invazije preferirali zapadno naoružanje M4, AR15, 240B249B, HECKLER&KOCH, pištolj GLOCK i SIG SAUER. Ulaskom u sistem i domaćih kompanija, kao i nekih

¹⁰ To je četverodnevni kurs priznat od strane SIA - *Security Industry Authority*, fokusira se na intervencije i upravljanje uobičajenim medicinskim incidentima. To uključuje opšte vještine (uloge i odgovornosti, pristanak, predbolničko liječenje, procjena pacijenta, osnovno održavanje života), zbrinjavanje traumatskih i termičkih ozljeda (spoljno krvarenje, katastrofalno krvarenje, mišićno-koštane ozljede, ozljede glave, traumatske ozljede oka, ozljede kičme, opekotine i promrzline) i zbrinjavanje niza drugih medicinskih hitnih stanja (srčani udar, angina, moždani udar, astma, anafilaksija, dijabetes, epilepsija, trovanje i sepsa).

niskobudžetnih više se koriste puške porodice AK (kalašnjikov). Upotreba vrste naoružanja zavisi kako od klijenta koji se čuva, tako i od složenosti obezbjeđenja, procijenjenih opasnosti i obučenosti radnika. U ambasadama zapadnih zemalja se i dalje koriste zapadno naoružanje, dok na jugu Iraka gdje se većinom obezbjeđuju klijenti na naftnim poljima, zastupljeno je sovjetsko naoružanje, porodice kalašnjikov.

Agencija na terenu funkcioniše po unaprijed formiranim timovima. Obično se jedan tim sastoji od 6 pripadnika, raspoređenih u 3 auta. U prvom vozilu su vozač (pripadnik lokalne zajednice) i irački komandir, to je osoba koja komunicira sa iračkom policijomna *check pointima*, itd. U drugom vozilu se nalazi tim lider (vođa obezbjeđenja), vozač i klijent, a u trećem, posljednjem vozilu se nalazi zamjenik tim lidera) – *second in charge*, koji je ujedno bolničar i vozač. Operativna soba (komandna prostorija) je prostorija sa video nadzorom i sredstvima veze iz koje projekt menadžer i operativni menadžer koordiniraju rad timova na terenu. Zajedno sa njima u *OPS ROOM* kancelarija iz koje se rukovodi operacijama na tlu) je i tzv. *WATCHKEEPER* (osoba koja preko stranica veze i telefona koordinira rad timova na terenu). Na ovaj način funkcioniše jedan projekat obezbjeđenja. Sva vozila koje koriste privatne kompanije imaju GPS sistem, radio vezu i satelitski telefon. Osim poslova obezbjeđenja ličnosti u mjestu i pokretu, fizičkog obezbjeđenja objekata privatne bezbjednosne kompanije instaliraju video nadzor, protivprovalne i protivprepadne sisteme, gdje im se ukaže potreba za istima.

5. ZAKLJUČAK

Bez obzira na geografsku udaljenost zemalja jugoistočne Evrope i Bliskog istoka, kao i različite uslove koji su doveli do razvoja privatnog sektora bezbjednosti, mogu se izdvojiti zajedničke karakteristike, kao i različitosti koje su uticale i utiču na djelatnosti privatne bezbjednosti. Zajedničke karakteristike se odnose na prirodu poslovanja, a koja podrazumijeva fizičku i tehničku zaštitu objekata kritične infrastrukture kao i fizičkih lica u mjestu i pokretu. Svi sistemi privatne bezbjednosti se nalaze u zakonskim okvirima zemlje u kojoj obavljaju svoju djelatnost. Osnovna razlika se nalazi u vrsti naoružanja i vozila koja se u radu koristi, kao i specifičnosti obuke koja prethodi sertifikaciji angažovanih radnika.

Tako je u posmatranim zemljama jugoistočne Evrope zabranjeno korišćenje automatskog naoružanja, dok je u Iraku dozvoljeno. Ovo iz razloga što je većina kompanija u Iraku iz oblasti vojnih privatnih bezbjednosnih kompanija, a i procijenjeni nivo prijetnji, kao i zakonska regulativa omogućavaju korišćenje automatskog naoružanja. Stalne potrebe za bezbjednosnim uslugama koje traže lokalne zajednice, privatne kompanije, pa i državni organi doprinose razvoju privatnih kompanija za fizičko tehničko obezbjeđenje. Njihov razvoj mora pratiti zakonska regulativa kako bi se izbjegla mogućnost zloupotrebe privatnog sektora bezbjednosti. Neosporno je da privatne kompanije za fizičko-tehničku zaštitu, kao i privatne vojne kompanije, imaju važnu ulogu u zemljama koje se nalaze u političkoj tranziciji, kao i u zemljama koje se nalaze u postkonfliktnom razvoju. Njihova uloga je izražena i u reintegraciji bivših pripadnika policijsko-vojnih struktura kroz proces demobilizacije i razoružanja. Stalnim usavršavanjima u kvalitetu pružanja usluga privatne kompanije za fizičko-tehničku zaštitu i privatne vojne kompanije pokazuju da su nezaobilazan faktor u ostvarivanju sistema bezbjednosti.

LITERATURA

1. D.I.Vidović, (2011) *Korporativna sigurnost*, udruga hrvatskih menadžera sigurnosti-UHMS, Zagreb.
2. Daničić, Stajić, (2008). *Privatna bezbjednost*, Visoka škola unutrašnjih poslova Banja Luka, Banja Luka.
3. Đukić,S., Zorić,Ž. (2019) *Aktuelno stanje i perspektive budućeg razvoja privatnog sektora bezbjednosti u Bosni i Hercegovini*, Međunarodna naučna konferencija Banja Luka.
4. I.Nađ, (2016), *Zbirka propisa iz djelokruga privatne zaštite*, hrvatska udruga menadžera sigurnosti, Zagreb.
5. Litavski, J. (2012). *Professional Culture, Ethics, Errors and Police Accountability*.
6. Lj.Mitrović; G.Pavlović, *Sistem bezbjednosti Bosne i Hercegovine – pravni aspekti i aktuelno stanje*, Međunarodno udruženje naučnih radnika – AIS, Banja Luka, 2012.str.205.
7. M.Cools,(2006).*Private policing in Belgium: outsourcing and public-private cooperation-research*, u

8. *Private Security (1976): Report of the Task Force on Private Security*, US Government Printing Office, Washington,DC.
9. M.Bajagić, (2007), *Osnovi bezbjednosti*, Beograd.
10. M.Daničić; V.Filipović, (2015), *Privatna bezbjednost*, Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrketić, Novi Sad, 2015.
11. Sabrina Schulz i Christina Zeung. (2008), „*Privatne vojne i zaštitarske kompanije i rodna pitanja*”. Set priručnika o rodnim pitanjima i reformi sektora bezbjednosti. Ur. Megan Bastick i Kristin Valasek. Ženeva: DCAF, OEBS/ODIHR, UN-INSTRAW.
12. Z. Keković, (2004), *Nedržavni sektor bezbjednosti: Kako do standarda?*, Perjanik br.5, Podgorica.
13. Z. Kesić, (2004), *Privatni sektor u kontroli kriminaliteta*, Dosije studio, Beograd.
14. <http://www.bezbednost.org/Sve-publikacije/5794/Izmene-Zakona-o-privatnom-obezbedjenju.shtml> vrijeme pristupa 12.04.2025.
15. http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/predlozi_zakona/1124-15%20lat.pdf, vrijeme pristupa 22. 05. 2025.
16. <https://constellis.com/>, vrijeme pristupa 18. 04.2025.
17. <https://hartinternational.com/physical-security-mobile-static/>, vrijeme pristupa 18.04. 2025.
18. <https://www.garda.com/locations/middle-east/iraq/baghdad>, vrijeme pristupa 20.05.2025.

Rad zaprimljen: 08.11.2025.

Rad odobren: 03.03.2026